

MAGYARORSZÁG ÉS A RÓMAI SZENTSZÉK II.

Vatikáni magyar kutatások a 21. században

Szerk. Tuszor Péter – Szovák Kornél – Fedeles Tamás

MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport, Bp.–Róma 2017. 462 oldal

Az 1990-es évek végétől az egyháztörténeti kutatások fellendülésével és fiatal történészek nagyszabású tervei és munkakedve révén újra lehetett gondolni a Fraknói Vilmos által 1913-ban létrehozott Római Magyar Történeti Intézet munkájának továbbvitelét, a vatikáni magyar kutatások folytatását. Minderre 2012-től intézményes keretben is lehetőség adódott a Tuszor Péter vezetésével létrejött MTA-PPKE Lendület Egyháztörténeti Kutatócsoport révén. A 2017-ig tartó, a szentszéki–magyar kapcsolatok feltárására irányuló kutatási program számos fontos és új eredménnyel gazdagította az egyháztörténetet, és ez a siker arra sarkallta a csoportot, hogy továbbfolytassák munkájukat, újabb nagyszabású kiadványsorozatot felvállalva. Új néven, 2017. július 1-jétől Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoportként újabb 5 évre szóló programot hirdettek meg, amelynek főbb irányelveit a VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson mutatták be a csoport szenior és fiatal kutatói. Az ott elhangzott előadások sorakoznak most ebben a tanulmánykötetben, amely céljaiban és formátumában tudatosan kapcsolódik a 2012-ben megjelent, és az akkor induló Lendület projekt programadójának szánt *Magyarország és a római Szentszék – Források és távlatok. Tanulmányok Erdő biboros tiszteletére* című kötethez.

A csoportvezető és egyben sorozat- és kötet szerkesztő Tuszor Péter előszavában kronológiai rend alapján a megvalósítandó vatikáni történeti kutatásokban három nagy korszakot körvonalaz: a 14–15. századot (erősen késő középkori hangsúllyal), a kora újkort 18. századi kitekintéssel és a 20. századot, s a tanulmányok is ehhez igazodnak nagyjából azonos terjedelemben. A kötet tehát előtanulmányokat, előkutatások részeredményeit, perspektívák előre vetítését ígéri, ennek ellenére kiérlelt és komoly kutatásokat tükröző tanulmányok is bekerültek. Ebből a szempontból kiemelkedik a Fedeles Tamás által írt, szinte kismonográfia-szerű tanulmány a középkori blokkban, amely 8 fejezetben, térképekkel illusztrálva és forrásközléssel adatolva mutatja be István fia Péter kollektori működését az 1370-es években számadásai, feljegyzései, egyéb dokumentumok és oklevelek alapján. Mivel 1342-től a magyar és a lengyel királyság egy kollektori körzetet alkotott, így a lengyel kutatás is számon tartja az 1372-ben XI. Gergely pápától kinevezést nyert adószedőt. Fedeles mintaszerűen ötvözi a nemzetközi kutatások eredményeit a sajátjaival, értékeli és újragondolja István fia Péter tevékenységét. Az Anjou-kort egy másik írás is képviseli, Maléth Ágnes – készülő disszertációja egy részeként – vizsgálja az I. Károly uralkodása alatti magyar–szentszéki diplomáciai kapcsolatokat a Vatikáni Titkos Levéltár iratanyaga alapján. A Szentszék beneficiális politikáját a források rendszerezésével elemzi, statisztikája szerint 1301–1342 között 230 egyházi javadalommal kapcsolatban történt intézkedés, 70%-ban XXII. János pápa idejéből. Megállapítja, hogy nem lehet egyértelműen a pápai vagy a királyi akarat dominanciáját kimutatni, sokkal inkább a beneficiális politika párhuzamossága érvényesült.

Szovák Kornél tanulmánya a magyarországi török-kérdésnek a 15. századi pápai kérvényekben való megjelenéséről adatokban gazdag, élvezetes olvasmány. A supplicatiók a mindennapi életre vonatkozó színes, a bullák hivatalos világába be nem kerülő információkat is tartalmaznak, az itt közölt több tucatnyi példa rávilágít a határvédelem kérdéseire, a török elleni küzdelmek jellegére, a pusztítások mértékére. Nemes Gábor – aki a kutatási program azon céljához igazodik, hogy a vatikáni–magyar kapcsolatok története az egyes egyházmegyék vonatkozásában is vizsgálható – a Győr egyházmegyeiek jelenlétét méri fel a késő középkori Rómában. Maga a kutatási irányvonal nem új, már Fraknói is egyházmegyénként képzelte

el a vatikáni források közlését. Nemes tanulmánya első felében az 1910-es években tervezett győri egyházmegyei kiadvány meghiúsulásának okait taglalja, majd a győri egyházmegyeiek római jelenlétéről készít egy előzetes és korántsem teljes áttekintést a benyújtott kérvények és a Szentlélek-társulatba beiratkozó magyar zarándokok adatai bevonásával. A középkori részt Lakatos Bálint erősen filológiai jellegű, a pápai udvar ranglistáiról szóló tanulmánya zárja egy új forrástípust, a szertartáskönyveket, szertartásmesteri naplókat szemlélve. A pápához érkező követek fogadásának, elhelyezésének, ceremóniakon való részvételüknek szigorú hierarchiáját sokszor kísérték személyes viták, a Lakatos által említett 19 rangvita esetből kettőnek volt magyar vonatkozása (1487-ban a skótokkal, 1494-ben a nápolyiakkal).

A második, kora újkori rész tanulmányai bőséges forrásanyagra támaszkodhattak: Kanász Viktor egy bűneset, egy 16. századi gyilkosság hátterét tárja fel. Fráter György esztergomi érsek megölésének ügyét 1552–1554 között vizsgálta egy négy bíborosból álló testület III. Gyula pápa megbízásából. A kuriális per politikatörténeti elemzéséhez az eddig is ismert vatikáni források mellett Kanász egy új dokumentumegyüttest is bevon, amelynek kritikai kiadását tervezi a következőkben. Az Erdélyi Fejedelemség és a Szentszék hullámzó kapcsolatát a jezsuita Giovanni Argenti erdélyi tevékenységén keresztül érzékelteti Kruppa Tamás, aki kutatótársaival közös korábbi forráskiadványai révén sok adatot ismer az Erdélyben megtelepedő jezsuiták és az erdélyi hatalmi elit, valamint társadalom közötti konfliktusról. Az 1605–1606-os évek belpolitikai eseményei – Bocskai István fejedelem, az erdélyi rendek és a jezsuiták szemszögéből is kifejtve – értelmezhetők a jezsuiták ellen folyó korabeli propagandaháború részeként is, maga Argenti is használja a „nemzetközi” jezsuita művekben használt védekező és támadó érveket.

Kisvarga Gábor írása, kissé eltérve az eddig bemutatott témáktól, a történeti-filológusi forráskiadó munka nehézségeiről szól. A fiatal kutató Galla Ferenc egyháztörténész (1888–1977) kéziratban maradt, töredékes monográfiájának kiadásán dolgozik. A hódoltság missziókról szóló Galla-mű rossz állapotú, kiegészítésre szoruló manuscriptum, rekonstruálása nagy türelmet igényel, előzményként és mintaként azonban támaszkodhat Fazekas István kitűnő Galla-kiadására a ferences misszionáriusokról. Kisvarga úgy véli, hogy Galla fontos eredményeinek hamarabbi közreadásával az egyháztörténeti kutatások ma jóval előrébb tartanának, ezt jól alátámasztja a szemléltetésként csatolt hosszabb, Benlics Máté ferences tartományfőnök püspökségéről írt fejezet is. A Lakatos Bálint által bemutatott 15. század végi rangvitákhoz hasonlóakat a 17. század végi diplomaták is tudtak produkálni. Mihalik Béla Vilmos a bécsi udvar római követének, Georg Adam von Martiniz grófnak a diplomáciai „botladozásait” veszi sorra. Működése idején (1695–1699), elsősorban precedencia, de politikai színezetű ügyek miatt is, majdnem kenyértörésre került sor a Habsburg Birodalom és a Vatikán között, mindez hatással volt a magyar és erdélyi ügyekre is a török kiűzésének utolsó fázisában.

Tusor Péter nagyszabású projektterve a kötet középpontjába állítva valóban programadó tanulmányként jelöli ki az egyháztörténeti kutatások új irányát: a magyar püspökök kánoni kivizsgálási jegyzőkönyveinek feltárását 1605–1711 között. Az ehhez szükséges historiográfiai áttekintést, mind a nemzetközi, mind a hazai kutatásokra – utóbbiak közül most csak Vanyó Tihamér és Galla Ferenc nevét emelném ki – vonatkozóan, rendkívüli alaposággal végzi el Tusor. A jegyzőkönyvek különleges vatikáni forrástípust képeznek, módszeres és átfogó feldolgozásuk azonban nem egyemberes feladat. A katolikus megújulás egyházi elitjének tervezett proszopográfiájába egy a tanulmány végén közölt dokumentumválogatás révén nyerünk betekintést. Ha a Tusor Péter által felvázolt tervet sikerül megvalósítani, az valóban az Istituto Storico Fraknoi örökség látványos továbbfolytatása lesz. Tóth Tamás az előbb említett 1711-es időhatárt tágitja egészen 1780-ig, a 18. század püspökei életrajzáinak és az egyes egyházmegyéek történetének megírását is tervebe véve. A tanulmány részeként közreadott püspökök és segédpüspökök listája (egyházmegyéek szerint), rendkívül hasznosnak bizonyulhat a 18. századi egyháztörténeti kutatások számára.

A kutatócsoport harmadik vizsgált korszaka a 20. század. A vonatkozó szentszéki magyar kutatások egyikét Tóth Krisztina végzi: a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja jegyzőkönyveit felhasználva a magyar királyi főkegyúri jogra vonatkozó vatikáni álláspont változásait ismerteti az 1918 utáni új politikai helyzetben. Gárdonyi Máté érdekes forráscsoportját a Konzisztoriális Kongregációhoz benyújtott úgynevezett ad limina jelentések – a megyéspüspökök kötelező (általában a pápánál tett látogatással és zarándoklaltal együtt) beszámolóit – és az azokat kiegészítő nunciusi kommentár képezi. Gárdonyi az 1928-ban leadott 8 püspöki jelentést és Cesare Orsenigo apostoli nuncius véleményét elemzi, megállapítva, hogy azok forrásértékét az egyházmegyék helyzetét és problémáit jól adató részletek alkotják. Végheő Tamásnak a magyar görögkatolikusok két világháború történetéről szóló tanulmánya annak a bizonyítéka, hogy látszólag apró és jelentéktelennek tűnő ügyek sem kerültek el a Szentszék figyelmét. A rakcai görögkeleti parókus ugyanis nem az ógörög, illetve ósláv liturgikus nyelven, hanem magyarul végezte a szertartást, amit a Szentszék nem tűrhetett. A kivizsgálás iratai a görögkatolikusok nehézségeit is jól érzékeltetik a társadalmi feszültségekkel terhes időszakban. Végül Fehér Lilla az 1945 után elmenekült magyar egyháziak (az 1960-as években kb. 800 magyar papról van adat Nyugat-Európában) kapcsolatait, azon belül is a Rómában a Magyar Katolikus Tudományos és Művészeti Akadémia alapításának és 1962-es megszűnésének körülményeit tárgyalja.

A 15 tanulmányból, 11 mellékletből, 7 forrásból és 4 térképből álló tanulmánykötet erényei közé sorolható a sokféle vatikáni és hazai egyháztörténeti forrástípus bemutatása és felhasználása, köztük számos olyan, amelyek nem voltak még ismertek a kutatásban. A forrásokból egyébként szinte minden tanulmányhoz csatoltak rövidebb-hosszabb ízelítőt a szerzők, akik újabb dokumentumcsoportok bevonásával is számolnak: hamarosan megnyitják ugyanis a Vatikáni Levéltár 1939–1958 közötti anyagát. Ugyancsak pozitívum az a kötetből kiérezhető elv és törekvés, hogy a kutatócsoport külső és belső tagjai ismerik és messzemenően támogatják egymás kutatásait. A már kiforrott tanulmányok, de a programot felvázolók is sok olyan eredményt tartalmaznak, amelyek az egyháztörténeten túl a politika-, diplomácia, gazdaság- és művelődéstörténet területén is jól hasznosíthatók lesznek.

Végül két apró kritikai megjegyzés: a kötet egységes szerkesztési elvei nem mindig érvényesültek maradéktalanul, elsősorban a fiatal kutatók hosszabb kutatás módszertani felvezetőiben sokszor ismétlődnek ugyanazok az információk. A másik az előadóról a konferencián készült fotók minősége, a nem túl éles fekete-fehér fényképek nem illenek a tartamilag kiváló tanulmánykötetbe.

Viskolcz Noémi

Tóth Gergely

SZENT ISTVÁN, SZENT KORONA, ÁLLAMALAPÍTÁS A PROTESTÁNS TÖRTÉNETÍRÁSBAN (16–18. SZÁZAD)

MTA Történettudományi Intézet, Bp. 2016. 236 oldal

A Szent Korona megtestesíti egy ország és egy hosszabb korszak közgondolkodását az államiságról – ez nem vitás. Tóth Gergely 2017-ben méltán Klaniczay-díjat nyert új könyve mégis ritka témafelvetést ígér: mi köze a protestánsoknak a Szent Koronához? Miért lehet érdekes egy felekezet olvasata a kora újkorból? A korona szimbólumértéke köztudott, de a koronázás ősi szokása szerint a rituálé központi szereplője az esztergomi érsek, aki még sohasem helyezte